

KOMPOZITSIYANING ASOSIY QONUNLARI VA TAMOYILLARI

Andijon davlat pedagogika instituti

Tasviriy san'at va muhandislik

Grafikasi yo'nalishi talabasi

Sotvoldiyeva Marjona Javlon qizi

sotvoldievamarjona@icloud.com

Annotatsiya: (O'zbek tilida)

Ushbu maqolada kompozitsiyaning asosiy qonunlari va tamoyillari chuqur hamda tizimli tarzda yoritilgan bo'lib, u san'at sohasi bo'yicha ta'lim olayotgan yosh rassomlar, talabalar va pedagoglar uchun amaliy hamda nazariy yo'l-yo'riq vazifasini bajaradi. Maqolada keltirilgan nazariy tahlillar va misollar tasviriy san'atda kompozitsion fikrlashni rivojlantirish, badiiy didni shakllantirish hamda ijodiy tafakkurni kengaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kompozitsiya, tasviriy san'at, Aristotel, Platon, Leonardo da Vinci, uyg'onish davri, muvozanat, ritm, kontrast, perspektiva, proporsiya, markaz, uyg'unlik, dinamika, statika, garmoniya, badiiy ifoda, estetik did, san'at nazariyasi.

Annotation: (In English)

This article provides a comprehensive and systematic analysis of the main laws and principles of composition, serving as both a practical and theoretical guide for young artists, students, and educators in the field of art. The theoretical discussions and examples presented in the paper contribute to the development of compositional thinking, the formation of artistic taste, and the expansion of creative imagination in visual arts.

Keywords: composition, fine arts, Aristotle, Plato, Leonardo da Vinci, Renaissance, balance, rhythm, contrast, perspective, proportion, focal point, harmony, dynamics, statics, artistic expression, aesthetic taste, art theory.

Аннотация: (Rus tilida)

В данной статье глубоко и системно раскрываются основные законы и принципы композиции, что делает её практическим и теоретическим руководством для молодых художников, студентов и педагогов, обучающихся в области изобразительного искусства. Приведённые в работе теоретические анализы и примеры способствуют развитию композиционного мышления, формированию художественного вкуса и расширению творческого воображения.

Ключевые слова: композиция, изобразительное искусство, Аристотель, Платон, Леонардо да Винчи, эпоха Возрождения, равновесие, ритм, контраст, перспектива, пропорция, центр, гармония, динамика, статика, художественное выражение, эстетический вкус, теория искусства.

Kirish qismi

Kompozitsiya — bu tasviriy san'atning eng muhim tushunchalaridan biri bo'lib, u asarning barcha qismlarini yagona maqsad va g'oyaga bo'ysundirishni nazarda tutadi. "Kompozitsiya" atamasi lotincha compositio so'zidan olingan bo'lib, "tuzish", "joylashtirish", "birlashtirish" degan ma'noni anglatadi. Ushbu tushuncha qadimgi yunon va rim san'atshunoslarining, xususan, Aristotel, Platon va Goratsiy asarlarida uchrab, qismlar uyg'unligi hamda san'at asarini to'g'ri tuzish haqida dastlabki nazariy qarashlarni o'zida mujassam etgan.

Uyg'unish davridan boshlab esa Leonardo da Vinchi, Alberti va Mikelanjelo kabi buyuk rassomlar ushbu atamani san'at nazariyasiga chuqur olib kirganlar. Bugungi kunda kompozitsiya tushunchasi rassomchilik, dizayn, arxitektura va hatto adabiyotda ham qo'llanilib, badiiy asarning mazmuni, shakli, fazosi, rang uyg'unligi va g'oyasini bir butun tizimda mujassamlashtirishga xizmat qiladi.

Bu tushuncha qadimgi rim va yunon san'atshunoslarining asarlarida qollanilgan. Ayniqsa Aristotel, Platon Kompozitsiya-bu tasviriy san'atni barcha qismlari bilan uzviy bo'g'liqdir. Boshqacha qilib aytganda, kompozitsiya –rasm, haykal, dekorativ asar yoki dizayndagi barcha elementlarning joylashuvi, o'lchami, shakli va rangining o'zaro bog'liqligidir va Goratsiy kabi olimlarning asarlarida san'at asari tuzish, qismlarning uyg'unligi haqida fikr yuritilgan-bu hozirgi "kompozitsiya" tushunchasining ilk nazariy asosi hisoblanadi.

Keyinchalik, uyg'unish davridagi rassomlari – masalan, Leonardo da Vinchi, Alberti (leon Battista Alberti), Mikelanjelo –bu atamani tasviriy san'at nazariyasiga faol kiritilganlar. Shundan boshlab "kompozitsiya" termini rassomchilik, arxitektura, musiqa va adabiyot fanlarida ham keng qo'llanila boshlagan.

Rassom kompozitsiya orqali, hislarini ichki ko'nikmalarini asarda namoyon qiladi. Kompozitsiya qilingan asarda bizni ko'zimizda oddiy chiziqlar, tushunmas detallar ko'rinishi mumkin lekin ular shunchaki joylashmagan, aksincha mazmunijihatdan to'g'ri va estetik aloqada boladi. Kompozitsiya rassom uchun maqsadga yo'naltiruvchi yo'l bo'ladi. U yordamida asar o'qilishi oson va badiiy jihatdan boy bo'ladi. Har qanday asarda kompozitsiyaning asosiy vazifasi- tomoshabinlarning etiborini bir nuqtaga yo'naltirish g'oyalarini to'liq ifodalashtirib beradi. Shuning uchun kompozitsiya qonunlari va tamoyillarini bilish har bir rassom, dizayner yoki san'atshunos uchun zarur bo'lgan bir yo'nalishdir. Kompozitsiyaning asosiy qonunlari.

1 Butunlik (yaxlitlik) qonuni

Kompozitsiya yaxlit bo'lishligi lozim. Biri birini to'ldirib turuvchi narsalar bilan boyitishimiz kerak, ular rang jihatidan ham bir biriga bog'liq bolishi kerak. Masalan milliy uy anjomlaridan tashkil topgan natyurmortni tarkibida piyola, tovoq va shunga oxshash uy ro'zg'or buyumlari qoyilsa bu maqsadga muvofiq bo'ladi. Agar bu

natyurmortda piyola, tovoq, qo'lqop va choynak qo'yilsa kompozitsiyada mavzuni uyg'unligi buzuladi.

2 Markaz (asosiy nuqta) qonuni

Har bir kompozitsiyada markazlashgan nuqta bo'ladi. Buni har bir rassom o'z ijod na'munasini yaratyotib bu masalada qattiq ish olib boradi. Agar bu markazlashgan nuqtaga ahamiyat bermasa asardagi hamma narsa bitta etabda bo'lib qoladi. Bu ijodkorning ishi ko'zga tashlanmasdan qolib ketishligiga sababchi bo'ladi. Masalan ijodkor natyurmort chizayotgan bo'lsa tasavvur qilamiz guldona va uni ichida lilac (siren) guli bor, agar asosiy nuqtani gulga ham guldonga bersa ijod na'munasi buzulishi mumkin. Agar gulga bersa asosiy nuqtani, faqat gul oldi qisimga o'tadi. Guldona esa ikkinchi qisimga o'tadi. Lekin asosiy nuqtani guldonga berib, guldonna naqshlik va mayda detallar bilan ishlasa, va orqa qismga qaraganda issiq ranglar bilan ishlansa, oldi qismga guldona o'tadi va markaz nuqtasi guldonga qaratilgan bo'ladi.

3 Muvozanat (balans) qonuni

Kompozitsiyada elementlar o'lchami va joylashuvi jihatidan balansni ushlab turishi kerak. Chunki muvozanatni ushlamasa ish judayam qopol ko'rinishi mumkin. Bu narsa ranglarda ham ko'rib chiqiladi. Judayam yorqin rangli narsalarni bir tarafga qoyib, sokin ranglarni bir tomonga qoysa balans yoqoladi. Buyumlarda ko'radigon bo'lsak, bir tomonga faqat kata narsalarni joylashtirib, ikkinchi yarmiga mayda narsalarni chizib qo'ysak ham muvozanat yoqoladi. Muvozanatni teng ushlab turish uchun, rangi yorqin narsalarni oldiga sokin rangli narsalarni aralashtirib, qo'ysak maqsadga muvofiq bo'ladi. Buyumlarni bo'lsa, katta shakllarni oldiga kichik buyumlarni qo'ysak, ikkala tomonda ham balans teng ushlangan bo'ladi.

4 Ritm va takrorlanish qonuni

Ritmning san'atda turli bir nechta asosiy ko'rinishlari mavjud. Masalan, inson yuragi urishi, tabiatdagi tolqinlar yoki barglarning joylashuvi- barchasi tabiiy ritm na'munasidir. Rassom esa shu tabiiy ritmni kompozitsiyada badiiy ifoda qiladi.

Oddiy (bir xil) ritm bir xil masofada, bir xil shaklda takrorlanadi. Bunga misol qilib naqshlarimizni olsak bo'ladi. Ulardagi yaproqlar soda va bir xil hajmda takrorlanadi. Yana bunga binolardagi derazalarni ham misol qilishimiz mumkin.

Murakkab (o'zgaruvchan) ritm. Shakl yoki masofa asta sekin o'zgarib ketishiga aytiladi. Lekin umumiy uyg'unlik saqlab qolinadi. Misol qilib atirgul barglarini ko'rsatsak bo'ladi. Kichkinadan kattaga qarab ketadi, lekin u barglar bir xilligini ushlab qoladi. Bizning hayotimizda har qadamda uchraydigon daraxtlarni ham misol qilsak bo'ladi. Pastdan ko'tariluvchi, yuksaluvchi, cho'zikuvchi, lekin daraxt uyg'unligini ushlab turadi.

Ritmning dinamiklik turi. Unda takrorlanish harakatini yo'nalishni bildiradi. Masalan daryoning oqimi, odamlarning yurishi, qushlarning uchish izlari.

5 Konstrak qonuni.

1 Rang kontrakti-eng ko'p ishlatiladigan turi shu hisoblanadi. Masalan tim qora mato ustiga oppoq idish qo'yishlik. Sovuq rangli buyumning oldiga, issiq sariq rangdagi buyum qo'yishlik. Bu ijodkorning ijodiga yanada jon va chuqurlik beradi.

2 Shakl kontrakti- silliq va burchakli yumaloq va to'g'ri shakllar qarama-qarshiligi. Bunga misol qilib doira fonida uchburchak joylashtirsa, bu ko'zni tortadi.

3 Yorug'lik kontrakti. Yorqin va soya qismlarini keskin farq qilish. Masalan ijodkor natyurmort chizayotgan bo'lsa, buyumlarning teng yarmiga yorug'lik, yarmiga soya tushayotgan bo'lsa ikkala tomon orasidagi farq dramatik ta'sir yaratadi.

4 O'lcham kontrakti. Katta va kichik elementlar o'rtasidagi nisbat. Ntyurmortda ko'rib chiqsak, guldondan oldiga olma qo'yilsa, u markazni kuchaytiradi.

5 Fakturani kontrasti. Silliq va qopol sirtlarning uyg'un qarama-qarshiligi. Masalan yog'och fon ustida metall buyum yoki shisha ustida mat faktura.

6 Perespektiva (chuqurlik) qonuni.

Perespektiva qonuni bu tasviriy san'atda haqiqiy fazo va chuqurlikni tasvir yuzasida (masalan qog'oz yoki tuvalda) sun'iy ravishda hosil qilish qonunidir. U rasmda yaqin va uzoqdagi buyumlarni o'zaro masofasini ko'rsatib aniqlab beradi. Perespektiva bilan asarni chizsak haqiqiylik hisini kuchaytirdi. Tomoshabin yoki hayat a'zolarini rasm ichiga "kirgandek" his qiladigan fazoviy chuqurlik yaratadi.

Perespektiva turlari:

1 Chiziqli geometrik perespektiva. Bu turda uzoqlashgan buyumlarning o'lchami kichraytiriladi, ularning chiziqlari bo'lsa gorizontdagi nuqtai nigoz qarab yo'naladi. Bunga misol qilib temir yo'l chizig'ini uzoqdan bir nuqtaga borib tutushgandek ko'rinishini misol qilib aytishimiz mumkin.

2 Havo rang perespektiva. Uzoqda joylashgan buyumlar rangi xijatdan xira sovuq ranglarda, yaqindagilarni bolsa issiq va aniq qilib ishlashlik. Misol qilib tog' manzarasini olamiz, manzara chizayotganimizda oldi qisimdagi daraxtlarga e'tiborni yaxshiroq qaratamiz chunki ular olsi qisimda rasimimizi ochib beradigon va rasmga kirish uchun yo'l vazifasini o'tashadi. Lekin orqa qisimdagi tog'ni, oldi qisimdagi daraxtlardan ko'ra, hiraroq ishlaymiz. Bo'lmasa orqa qisimdagi tog' oldi etabga chiqib qoladi.

3 Tonal perespektiva. Yorug'lik va soya o'yinlarini yordamida chuqurlik yaratadi. Yorug' joylari esa uzoqroqdek tuyuladi.

7 O'lchov (proportsiya) qonuni

Kopmozitsiyao'lchov yoki praporsiya bu shakllarning, buyumlarning yoki tasvir elementlarining bir biriga nisbatan mos ba uyg'un o'lchamda joylashtirishdir. Masalan ijodkor asar yaratib kompozitsiyasiga odamlarni chisza uning qo'lini, gavda qismini, boshini solishtirib chizishligi kerak. Agar nisbat olmasa anatomiya buzuladi. Odamni nisbatlar bilan chizib olgandan keyin tashri atrofda narsalar bilan ham nisbatini olishligi lozim. Masalan odam atrofida o'rindiqlik bo'lishligi mumkin yokida

kitob javon, ma'lumki kitob javon odatda odam boyidan kattaroq bo'ladi stul bolsa kichik shularga ahamiyat qilib kompozitsiyani olib borsa, asar yanayam ijodiy va realizmda chiqadi.

Kompazitsiya tamoyillari haqida tushuncha

Kompozitsiya tamoyillari bu san'at asarini tuzishda shakl, chiziq, fazo va g'oya o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlaydigan asosiy qonuniyatlar va qo'llanmalardir. Ular rassomga tasvirni mazmunan boy, muvozanatli va tomoshabinga ta'sirchan qilib yaratishga yordam beradi.

1 Uyg'unlik (Garmoniya) tamoyili

Barcha eementlar rang, shakl, chiziq va joylashuv o'zaro muvofiqlikda bo'lishi kerak. Uyg'unlik asarda osoyishtalik, gozallik va yaxlitlik tuyg'usi beradi.

Masalan iliq ranglar bilan sovuq ranglarni aralashtirib rasm chizish.

2 Qarama qarshilik (konstrast) tamoyili.

Rang va shakl yoki o'lchamdagi farqlar orqali tomoshabinlarning e'tiborini tortishlikdir. Misol qilib marina janrida dengizni ishlayotgan bo'lsak, qarama qarshilik tamoyilini biz quyoshga berishimiz mumkin. E'tiborni tortib turadigan rangda och sariq ranglarni nurlari bilan quyosh bulutlar orasidan chiqayotganini chizishimiz mumkin.

3 Ravshanlik va ifodalilik

Rassom chizgan asarini aniq, tasvir orqali oson anglatib berishligi kerak. Tomoshabinlar rasmga qarab ijodkor nima demoqchilgini tusunishligi rasmda nima haqida gap ketayotganligini anglashligi kerak.

4 Dinamika va statistika

Ba'zi kompozitsiyalar tinch, sokin (statik) boshqalari esa harakatli, kuchli chiziqlik (dinamik) bo'ladi. Rassom maqsadiga qarab qaysi yo'nalishda ijod olib borishligini tanlaydi.

Statik yo'nakishidagi belgilar

1 Harakat yo'q yoki juda sust.

2 Shakllar barqaror, muvozanatli.

3 Ranglar sokin, uyg'un.

4 Asar osoyishtalik, xotirjam hissini beradi.

Misollar bilan keltiradigan bo'lsak, Leonardo da Vinchining "Monaliza" asarida ayol tinch, muvozanatli holati tasvirlangan.

Natyurmort janrida ko'plab asarlarda (mato, meva, idish) – statistik holatini ifodalaydi.

Dinamik yo'nalishining belgilari

1 Harakat kuch, o'zgarish seziladi.

2 Shakllar notekkis, har hil yo'nalishda joylashgan.

3 Ranglar konstraktli va jonli

4 Asar tomoshabinlarga kuchli ta'sir beradi, "harakat ichida"dek tuyuladi

Masalan Mikelanjeloning "Dovud" haykali-mushaklar tarang, harakatga tayyor holatda.

Natija

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, kompozitsiya san'at asarining tuzilish tizimini belgilovchi eng muhim nazariy asos hisoblanadi. U rassomga shakl, rang, fazo, chiziq va g'oyani yagona badiiy yaxlitlikda uyg'unlashtirish imkonini beradi. Kompozitsiya qonunlari — butunlik, markaz, muvozanat, ritm, kontrast, perspektiva va o'lchov rassomning asarda mazmuniy chuqurlik va estetik uyg'unlik yaratishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, kompozitsiya tamoyillari — uyg'unlik, qarama-qarshilik, ravshanlik, dinamika va statistika rassomning g'oyasini aniq ifoda etish, asarni tomoshabinga tushunarli va ta'sirchan shaklda yetkazish uchun nazariy yo'l-yo'riq beradi.

Natijada, kompozitsiyani chuqur o'rganish va qonun-qoidalariga amal qilish har bir rassom, dizayner yoki san'atshunos uchun ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi, badiiy didni shakllantiruvchi hamda san'at asarlarining estetik qiymatini oshiruvchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Kompozitsiya san'atning estetik va mazmuniy asosini tashkil etadi. Uning qonunlari — yaxlitlik, markaz, muvozanat, ritm, kontrast, perspektiva va o'lchov rassomga asarda uyg'unlik va mazmuniy chuqurlik yaratishda yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Kompozitsiyaning tamoyillari — uyg'unlik, qarama-qarshilik, ravshanlik, dinamika va statistika esa asarning ta'sirchanligini oshiradi, tomoshabinning diqqatini bosh markazga jamlaydi. Har bir ijodkor ushbu qonun va tamoyillarni o'z asarlarida to'g'ri qo'llay olsa, natijada mazmunan boy, estetik jihatdan yuksak, badiiy qiymatga ega asarlar yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov K. "Tasviriy san'at asoslari." — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2012.
2. Norqobilov R. "Kompozitsiya nazariyasi." — Toshkent: Kamalak, 2015.
3. Ahmedov B. "Rangtasvir va kompozitsiya asoslari." — Toshkent: San'at, 2010.
4. Karimova M. "Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi." — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. Xolmatov D. "San'atshunoslikka kirish." — Toshkent: Ilm Ziyo, 2017.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. "Tasviriy san'at fan dasturi (umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun)." — Toshkent, 2021.
7. Shodiyev S. "Kompozitsiya va badiiy tafakkur." — Toshkent: Sharq, 2014.

8. Rahmonov A. “Rassomlik san’atida perspektiva qonunlari.” — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 2016.

